

STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN

BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ DIEZ KOLEKSİYONU

CHRISTOPH RAUCH

ORYANTALİST ve diplomat Heinrich Friedrich von Diez'in sahip olduğu 400 Doğu elyazması, 1817'de kapsamlı bir kitap bağışının bir parçası olarak Berlin Kraliyet Kütüphanesine (şimdi Berlin Devlet Kütüphanesi) bağışlandı. Bu koleksiyon Prusya-Osmanlı ilişkilerinin tarihine ve bu dönemde Türk dili ve kültürüne karşı alakanın kıymetli bir delili niteliğindedir.

DIEZ KİMDİR?

1751'de doğan Diez renkli bir kişiliktir ve bu özelliğiyle bilinmeyi hak etmektedir. Halle Üniversitesinde tamamladığı hukuk eğitiminin ardından Magdeburg'da Prusya hükümetinin hizmetine girerek müstakbel kariyerine ilk adımı attı. Genç yaşlardan itibaren münazaraya düşkün bir aydın olarak Aydınlanmacı akımı temsilen felsefi yazılar yayınladı. Bu esnada çeşitli yabancı diller öğrenme hususunda büyük bir ilgi ve kabiliyet ortaya koydu. Gençlik yıllarında büyük hedefler peşinde koşan hırslı bir bilim adamıydı ve 1784'te Prusya'nın İstanbul sefiri olmak için dönemin Prusya İmparatoru Büyük Friedrich'e müracaatta bulundu.

Müracaatı kabul edildi. İstanbul'da bir özel öğretmenden Türkçe öğrendi ve şarkiyat çalışmalarına başladı. Diez bu dönemde Prusya ve Babiali arasında bir ittifak anlaşmasının imzalanmasını mutlaka yerine getirmesi gereken bir vazife olarak kabul etti. Anlaşmanın 1789'da imzalanması öncesinde, Berlin'de popülaritesini yitirmesine sebep olan zorlu müzakereler gerçekleştirdi ve bu süreçte "başına buyruk, inatçı davranışlar sergileyen" ve Türklere fazla dostça davranan biri olmakla suçlandı. Oluşan bu olumsuz hava sebebiyle Diez anlaşmadan bir yıl sonra görevinden azledildi ve uygun bir maaşla emekliye ayrıldı. Artık kendisini yoğun bir şekilde çalışmalarına vermek ve kütüphanesini genişletmek için bolca zamanı vardı. Bu dönemde edindiği kitap koleksiyoncusu namına ilaveten günümüzde Goethe'nin *Batı-Doğu Divanı* için en büyük ilham kaynaklarından biri olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Diez Doğu edebiyatının Batı'ya taşınmasında önemli bir rol üstlenmiştir zira Osmanlı Türkçesinden çok sayıda eseri Almancaya çevirmiştir. *Kabusname* ve *Dede Korkut Hikayeleri* tercüme ettiği eserler arasında önemli bir yere sahiptir.

ELYAZMASI KOLEKSİYONU

Diez'in koleksiyonunu benzerlerinden ayıran en önemli özelliği çok sayıda Osmanlı-Türk eserleri ihtiva etmesidir. Diez koleksiyonunu tam bir "Türk Koleksiyonu" kılan husus, koleksiyonuyla ilgilenenlerin büyük oranda sanat ve edebiyat tarihi olarak anlamlandırarak araştırmalar yapan Türkler olmasıdır. Diez, bu anlamlandırmayı mümkün kılacak pek çok edebi ve tarihi eserin yanısıra ahlak ve adabı dair pek çok metin ve atasözü yazması toplamıştır. Kütüphanesinde dervişlerin Galata Mevlevihanesinde okuduğu çok sayıda ilahi ve müzik eseri koleksiyonu da bulunmaktadır. Diez, mevlevihaneyi, ikamet ettiği eve yakın olduğu için sık sık ziyaret ederdi. Üsküdar Mevlevihanesi şeyhiyle de yakın bir ilişkisi vardı. Diez'in kütüphanesindeki elyazmalarının çoğu basit metin kopyalarından oluşmaktadır. Bununla birlikte koleksiyon, aynı zamanda özenle yapılmış minyatürlere ve tezhipli eserlere de sahiptir ki Diez'in bu eserlere karşı büyük bir sevgi beslediği muhakkaktır. Bunlar arasında *Kıyas-ı Enbiya*'nın bir nüshası (Diez A fol. 3, Şiraz'da istinsah edilmiş 16. yüzyıl eseri), *Şahname* (Diez A fol. 1, Şiraz, 16.

yüzyıl) ve Nizami tarafından yazılmış *Hamzaname* gibi muhteşem Farsça elyazmaları bulunmaktadır (Diez A fol. 7, Herat, 15. yüzyıl). Diez özellikle 17. yüzyılda istinsah edilmiş Piri Reis'in *Kitabü'l-Bahriye* adlı atlasıyla gurur duyuyordu (Diez A fol. 57). O dönemde bütün Osmanlı topraklarındaki yegane kopya olduğunu düşündüğü için 835 kuruş gibi çok yüksek bir baha ödeyerek bu esere sahip olmuştur. III. Selim'in tahta geçmesinden sonra sözkonusu atlası, bir saraylı aracılığıyla Topkapı Sarayı'ndan teslim aldı. Bu eserin yanında aynı zamanda pek çok sayıda resimli Farsça elyazmasına da sahip oldu. Elyazmaları o dönemde saray kütüphanesinde değil özel dairelerde tutuluyordu; bu durum Diez koleksiyonunun en değerli parçaları olan albümler için de geçerlidir.

ALBÜMLER

Beş Diez albümü yaklaşık 450 resimden oluşmaktadır. Söz konusu albümler minyatürlerin yanısıra çizimler, eskiz sayfaları, hatlar, hatta gravürler içermektedir. Görsellerin çoğu çalışma sayfaları veya örnek çizimlerden oluşmaktadır ve bu görseller, kumaş gibi materyallere aktarılması için hazırlanan şablonlar olarak tasarlanmıştır. İran'ın Moğol, yani İlhanlılar dönemine ait çok sayıda resim özellikle zikredilmelidir. Diğer birtakım resimlerin çizimleri Timurular döneminde yapılmıştır. Albümlerde Çinli sanatçıların bireysel çalışmaları (Karahıtay), 18. yüzyıl Osmanlı kostüm resimleri ve Avrupa eserleri de yer almaktadır. Sayfaların çoğu Topkapı Sarayı çevresinden gelirken diğer yapraklar muhtemelen çarşıdan alınmıştır. Bu kapsamlı materyal daha sonra -herhalde Diez'in girişimiyle- albümlerde bir araya getirilmiştir. Mesela albümler arasında yer alan Diez A fol. 70, 71 ve 72 henüz İstanbul'dayken ciltlenmiştir. Diğer iki albümdeki (Diez A fol. 73 ve 74) materyaller gevşek bir şekilde bir klasörde bir araya getirilmiştir. Resimlerin çoğu, bugün hâlâ saray kütüphanesinde korunan birkaç albümden elde edilmiştir. Minyatürler muhtemelen 1500'lerde Akkoyunlu hanedanının Türkmen hükümdarları döneminde (1468-1508) al-

bümlerde toplanmış ve bu albümler de Safevi hükümdarlarına hediye edilmiş yahut ganimet olarak ele geçirilmiştir. Daha sonraki bir dönemde de yeniden kesilerek düzenlenecekleri Osmanlı sarayına intikal etmiş olmalıdırlar.

Son yıllarda Heinrich Friedrich von Diez elyazmaları ve albümleri hakkında çok sayıda araştırma yapılmış, sonuçları 2013 ve 2014'de Berlin Eyalet Kütüphanesinde yapılan uluslararası konferanslarla duyurulmuştur. Burada

bahsi geçen elyazmalarının çoğu dijital ortama aktarılmıştır ve Berlin Eyalet Kütüphanesi (www.orient-digital.de) Doğu elyazmaları portalı üzerinden çevrimiçi olarak görüntülenebilir. **Z**

KAYNAKÇA

- 1 Christoph Rauchund Gideon Stiening (Hrsg.), *Heinrich Friedrich von Diez (1751-1817): Freidenker-Diplomat-Orientkenner*, de Gruyter, 2020.
- 2 Julia Gonnella, Friederike Weis und Christoph Rauch (Hrsg.), *The Diez Albums: Contents and Context*, Brill, 2016.